

УДК 364.4-055.5/.7:316.614

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-7(338)-175-186

Литвинова Наталія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.
litvinovan76@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2643-2031>

РОБОТА З СОЦІАЛЬНИМ ОТОЧЕННЯМ СІМ'Ї В ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ

На соціальний вибір людини істотний вплив виявляє приклад соціально значимої для неї особи. Реінтеграція здійснюється у соціумі, а відповідно розгортається у мережі соціальних взаємодій. За-для ефективного планування роботи з сім'єю щодо забезпечення оптимальних умов реінтеграції, потрібно знати про позитивне, нейтральне і негативне соціальне оточення дитини/ її сім'ї.

Робота з найближчим оточенням дитини зарекомендувала себе як ефективний метод роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах або знаходяться у кризовій ситуації. Спеціалісти різноманітних соціальних установ помітили, що для отримання певних змін, недостатньо працювати тільки з дитиною та її сім'єю, що переживає соціальне неблагополуччя. Для з'ясування чинників проблеми та її вирішення слід поширити роботу на все оточення дитини та її сім'ї. Доказовий зарубіжний досвід мережевої роботи говорить про те, що вона сприяє більш тісному співробітництву між різноманітними установами, що працюють з соціальними проблемами, та соціальним оточенням сім'ї.

В основу методики покладено гуманістичний підхід: осіб, які потрапили в складні життєві обставини, залучають до роботи по вирішенню власних проблем. Проте завдяки мережевій роботі, погляд на ці проблеми стає де більш цілісним. Такий підхід є особливо цінним, в умовах коли відповідальність за дитину в складній життєвій ситуації покладена на велику кількість різних інстанцій.

Все зазначене підсилило необхідність змін у державній політиці стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, адже невимірно кращим для дитини, ніж життя у найліпше облаштованому закладі, сімейне чи максимально наближене до сімейного оточення.

Затверджена українським урядом у 2017 році Національна стратегія з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей визначає потребу відмови від виховання дітей в інтернатах і створення

системи захисту дітей, що забезпечує їх догляд і виховання в сім'ї або умовах, максимально наближених до сімейних.

Реінтеграція дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – процес повернення чи входження їх до тієї чи іншої соціальної системи шляхом відновлення або формування прив'язаностей, соціальних зв'язків та відносин, набуття соціального досвіду, соціальної компетентності (Петрочко, 2008).

Враховуючи специфіку процесу реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зазначимо, що тільки позитивне соціальне оточення дитини та її сім'ї страхує та підтримує сім'ю в кризові періоди її розвитку, передає досвід, знання, ділиться в разі потреби матеріальними ресурсами. Щоб гарантувати цілісне благополуччя дитини на різних рівнях, має бути забезпечена партнерська взаємодія між батьками, родичами, іншими значущими особами, соціальними працівниками/ фахівцями із соціальної роботи, іншими спеціалістами та організаціями.

Представники методики з мережевої роботи вважають, що в процесі реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування потрібно враховувати три рівні соціальної взаємодії, характерної саме для цієї категорії дітей (Петрочко, 2008):

I. Чуттєво-емоційний характеризується відновленням, розвитком або встановленням прив'язаностей (емоційно теплих, близьких, люблячих, стійких та тривалих стосунків між людьми) дитини з батьком, матір'ю, близькими родичами.

II. Емоційно-соціальний передбачає процес формування та розвитку прив'язаностей, проте помітно вирізняється соціальний компонент взаємодій між дитиною і прийомними батьками (опікунами, батьками-вихователями), дитиною і соціальним працівником. За дитиною зберігається її статус, право на пільги, соціальні виплати та державну допомогу тощо.

III. Соціально-інституційний рівень соціальної взаємодії набуває найвищого і найважливішого виду та змісту – активної соціалізації (засвоєння і перетворення індивідом соціальних норм і культурних цінностей шляхом активного входження в соціальні інституції суспільства).

Так, на чуттєво-емоційному рівні реінтеграція передбачає повернення дитини у те конкретне сімейне середовище, звідки вона вийшла, тобто у біологічну сім'ю чи під опіку близьких родичів.

На емоційно-соціальному рівні реінтеграція визначатиметься як повернення дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, з інституційного в сімейне середовище, і передбачає влаштування дитини в сім'ю усиновителів, прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, під опіку осіб, що не є родичами дитині.

На соціально-інституційному рівні реінтеграція розглядатиметься як вихід із відносно закритої інтернатної системи, для якої характерним є

обмежене коло соціальних зв'язків, у систему відкриту, в незалежне життя поза межами інтернатного закладу, де неабиякого значення набувають навички соціальної компетентності вихованців та випускників інтернатних закладів виявляється у здатності до співпраці, вмінні розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; у комунікативних навичках та навичках взаєморозуміння; в активній участі у житті громади тощо.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження неодноразово доводили, що система утримання та виховання дитини в інтернатному закладі не створює умов для гармонійного розвитку її особистості. Специфічні умови утримання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернатних закладах спричиняють у них [3]:

- брак значущих і неперервних стосунків, прив'язаності та любові, втрату рідних батьків і кровних родичів;
- потребу в збереженні генетичної, культурної історії;
- порушення навколишнього середовища, в якій виросла дитина: будинок, іграшки, речі, домашні тварини, соціум (друзі, вчителі і т.д.);
- недостатній вияв позитивних соціально-рольових орієнтирів; почуття соціальної відчуженості, нехтування соціумом;
- можливість розлучення з сиблінгами;
- втрату місця на родовідному дереві;
- емоційну вразливість і потребу постійної опіки з боку дорослих;
- підвищену агресивність, нівелювання виявів здорової особистості;
- відставання у когнітивному та соціальному розвитку особистості дитини; брак стимулу до активної пізнавальної діяльності; «комплекс неповноцінності»;
- неприйняття соціального оточення поза інтернатом, неуспішну соціалізацію у майбутньому.

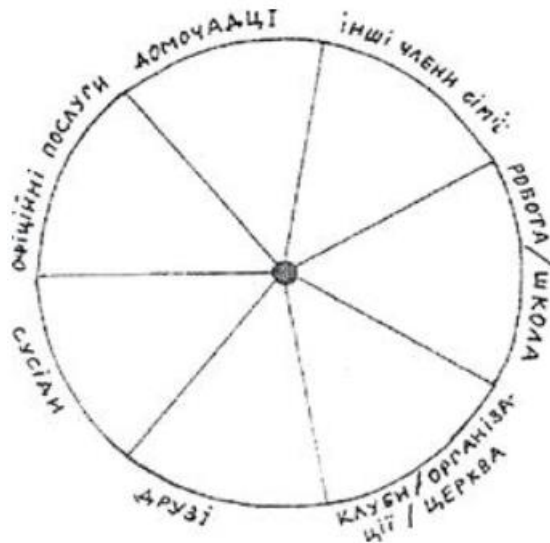
Для досягнення благополуччя дитині необхідні:

- сім'я, відчуття любові, емоційного тепла від батьків чи осіб, які їх замінюють; постійність такої турботи;
- позитивне спілкування, стабільні довірливі стосунки з родичами, однолітками та іншими значущими особами;
- повноцінне харчування, відпочинок, оптимальні фізичні навантаження та медичний супровід;
- сформовані духовно-моральні цінності, розвинені соціальні навички, вміння адаптуватися до зміни обставин та суспільних реалій;
- розвинена здатність усвідомлювати себе як особистість та презентувати себе іншим, самостійно вчитися та самореалізовуватися у різноманітних сферах;
- можливість висловлювати свою думку та приймати рішення.

У такому контексті процес реінтеграції певною мірою уподібнюється процесу соціалізації особистості, що передбачає активне

входження індивіда в усі соціальні інституції.

Невід'ємною частиною гарантування успішності реінтеграції є розробка карти соціального оточення дитини, яка бере до уваги як структуру соціального оточення, так і функціонування мережі соціального оточення дитини/ сім'ї. Технологія складання карти соціального оточення, надає більш детальну, обґрунтовану відповідь відносно якості та функціонування соціальних зв'язків клієнта. Її зображують у вигляді рисунка, за допомогою якого намагаються передати розмір мережі, дистанцію між людьми, об'єднані групи всередині мережі (рис. 1) (Семигіна & Мигович, 2005).

Рис. 1. Карта соціального оточення

Сектори мережевої карти: сім'я, родичі, друзі, сусіди, організації, фахівці, робота, школа, дошкільний навчальний заклад; в центрі кола дитина.

Організації та людей, які позитивно впливають на сім'ю з дітьми, називають системами підтримки. Такі системи можуть бути формальними і природними. До *формальних* належать заклади охорони здоров'я, освіти, органи праці та соціального захисту населення тощо; до *природних* – родичі, друзі, сусіди, спортивні, релігійні об'єднання, клуби тощо. Формальні системи підтримки плануються і створюються суспільством, природні – складаються стихійно. Ці системи взаємодоповнюють одна одну.

Складання карти соціального оточення відбувається спільно з дитиною за умови, якщо мотивація на цю роботу відбулася. Він отримує детальну інструкцію щодо складання своєї карти. При цьому дуже важливо, щоб мова фахівця була адаптована до вікових і особистісних особливостей дитини, була проста і зрозуміла, і процес складання карти не ставав «викачуванням» інформації. Карта соціального оточення складається в декілька етапів. Визначають значущих для дитини людей і

розміщують їх довкола неї відповідно до рівня прив'язаності. Якщо у карті соціального оточення більше п'ятнадцяти чоловік, то клієнту пропонується відібрати п'ятнадцять чоловік, найбільш значущих у їхньому житті, і потім працювати лише з цими особами. Прямими лініями з'єднують осіб, які перебувають у певних зв'язках. Графічними символами позначають стать представників оточення дитини, сутність зв'язків (конфлікти, розлучення, дружба тощо), динаміку розвитку стосунків.

Після того, як ідентифіковано склад системи, ставиться ряд запитань стосовно природи відносин у соціальному оточенні. Ці запитання охоплюють [2]:

- форми допомоги, що надається (емоційна, інформаційна, матеріальна). Окремо обговорюється, яка соціальна підтримка сім'ї здійснюється кожною конкретною особою;
- рівень критичного ставлення членів оточення до досліджуваної людини;
- напрямок допомоги – люди, з якими допомога відбувається обоюдно (ви допомагаєте їм так само, як вони допомагають вам); ті, яким ви допомагаєте більше і ті, хто допомагає більше вам;
- близькість (міцність) відносин. Значущих для дитини людей розміщують їх довкола неї відповідно до рівня прив'язаності;
- частота контактів і тривалість відносин. Аналізуючи соціальну мережу, потрібно брати до уваги частоту контактів із сім'єю конкретного представника тієї чи іншої системи підтримки. Зазначається інтенсивність спілкування, взаємодії (1 раз на день, 1-2 рази на тиждень, 1-2 рази на місяць, рідко).

Відповіді на ці запитання фіксуються у таблиці. Зокрема, карта соціального оточення дає інформацію з різних напрямів функціонування системи соціальних відносин.

1. Кількість оточення: загальна кількість людей, внесених до карти соціального оточення.

2. Представництво різних сфер життя: загальна кількість людей (пропорції у кожній з семи сфер).

3. Очікувана ймовірність підтримки – емоційної, матеріальної чи інформаційної.

4. Критичність: очікується, що частина оточення має бути «майже завжди» критичною до досліджуваної людини.

5. Близькість: частина оточення має бути таким, відносини у якому характеризуються як «дуже близькі».

6. Взаємність: частина оточення має бути таким, в якому підтримка відбувається в обох напрямках.

7. Спрямованість: частина оточення має передбачати відносини, у яких підтримка надходить головним чином від клієнта до оточення та частина, у якій допомога надходить, в першу чергу, від оточення до клієнта.

8. Стабільність: тривалість відносин (як довго ви знаєте цю людину?).

9. Частота: частота спілкування (як часто ви бачите цю людину?).

Таким чином, карта соціального оточення – один зі складників мережевої роботи, засіб глибокого вивчення соціального оточення дитини, хороший інструмент моніторингу стану особи та її підтримки з боку соціального середовища. Саме карта соціального оточення зосереджує в собі інформацію про загальну кількість та склад соціального оточення, рівень надання членам оточення різноманітної допомоги та про природу відносин між членами системи, як їх розуміє дитина, що цю карту складає.

Наступним динамічним інструментом оцінювання мереж сім'ї та її підтримки з боку навколишнього середовища є екомапа. Вперше була представлена в книзі А. Хартман «Набуття сім'ї: Екологічний підхід до оцінювання сім'ї при усиновленні» (1979 р.). Дотримуючись принципів екологічної роботи її використовують соціальні працівники, психотерапевти та інші фахівці для виявлення низки взаємних впливів між клієнтом та людьми, пов'язаними з клієнтом, відповідними соціальними інституціями, оточенням (Семигіна & Мигович, 2005).

Екомапа – графічна схема (діаграма) стосунків у родині, яка відображає взаємовпливи між клієнтом і людьми, з якими він пов'язаний, соціальними інституціями, оточенням.

Інформація екомапи характеризує стать і вік, композицію сім'ї (біологічні діти, пасинки, усиновлені діти, батьки), сімейний статус (розлучений/на, вдівець, вдова), структуру сім'ї (взаємозв'язки по лінії: дитина – батько, мати), склад домогосподарства (хто живе в будинку, квартирі), ситуацію з роботою (безробіття), використання ресурсів громади (економічна підтримка, медична допомога, школа, соціальні служби), неформальні ресурси і «природних помічників» (розширена сім'я, родичі, друзі, сусіди, групи самопомоги), соціальну активність та інтереси (хобі, рекреаційна активність), формальні асоціації (належність до церковної громади, профспілок, клубів, організацій тощо), джерела підтримки і стресу в соціальних взаємодіях між людьми, а також між людьми і системами громади.

Екомапа (рис. 2.) (Семигіна & Мигович, 2005) є корисним і простим засобом фіксування базисної соціальної інформації про клієнта.

Використовуючи графічні зображення, спеціаліст, який працює з сім'єю, значно скоріше зможе розібратися в стосунках членів сімей, у яких батьки одружені вдруге чи втретє, найстарші діти вже мають власних дітей тощо, що є важливим на початковому етапі роботи, а особливо на етапі оцінювання. Для зручності складати їх можна разом з клієнтом на одному великому аркуші паперу. Розроблена комп'ютерна програма, яка дає змогу професіоналам спростити роботу зі складення екомапи.

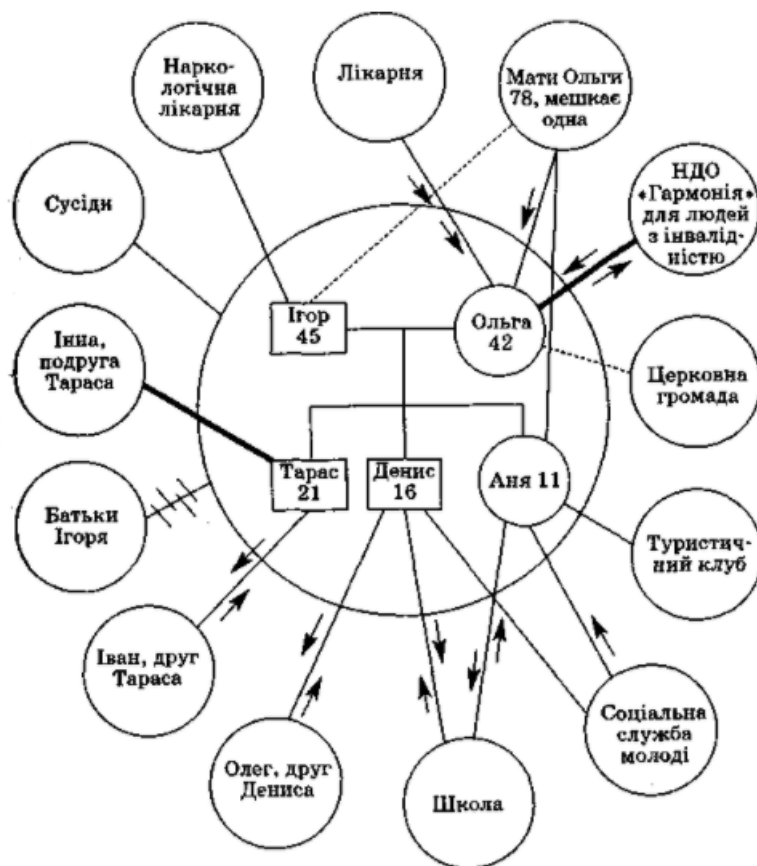
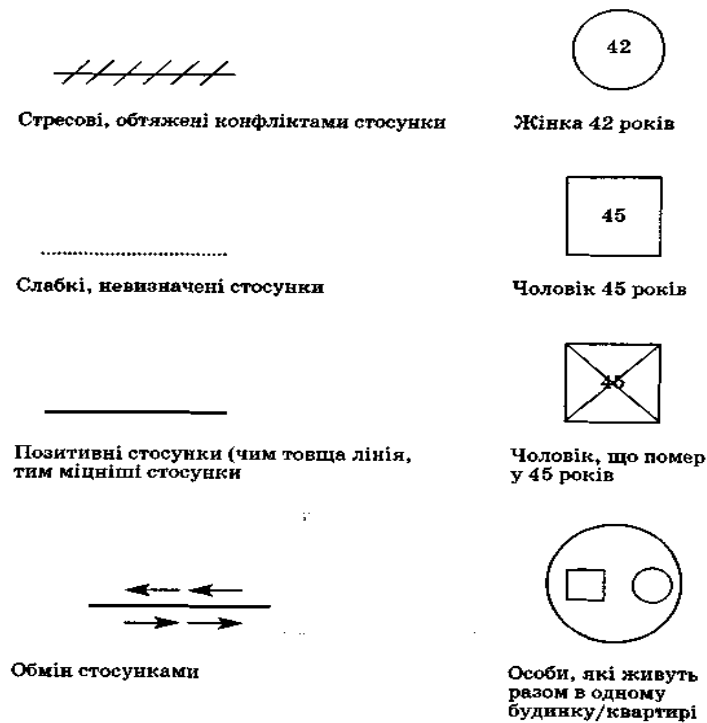

Рис. 2. Екомапа – схема

Для зображення екомапи використовують спеціальні символи (Рис. 3), які характеризують тип взаємостосунків членів сім'ї: слабі, позитивні, сильну прив'язаність, дуже сильну позитивну прив'язаність, напружені взаємини, перервані взаємини тощо. Можна додавати також свої символи з поясненням їх значення: наприклад, поруч важливої для клієнта людини, намалювати квіточку або сердечко, стрілкою позначити ініціативу у взаєминах.

Важливість цієї роботи полягає для спеціаліста: в обміркуванні разом з клієнтом його проблеми, пошуку сильних сторін сім'ї, розробці плану підтримки дитині та його сім'ї; для дитини: укріплення самооцінки, розширення карти соціальних контактів, розвиток почуття приналежності, прийняття свого життєвого досвіду.

Рис. 3. Символи для екомапи

На основі аналізу міжособистісних зв'язків і відносин спеціаліст визначає важливих і значимих осіб для дитини і спільно з дитиною досліджує можливість організації зустрічі в рамках соціальної мережі, на яку можуть прийти люди, зазначені в карті соціального оточення. Звернення до найближчого оточення (друзів, родичів, сусідів, учителів тощо) у складній ситуації має стати природною реакцією сім'ї, яка хоче подолати життєві негаразди.

Організацією зустрічі займається постійно діюча команда спеціалістів, які пройшли навчання за даною методикою та отримали відповідний диплом. Вони визначають тему зустрічі, готують запрошення на зустріч та місце проведення, мотивують на участь у зустрічі членів соціальної мережі, проводять організацію робочого простору безпосередньо перед зустріччю (підготовка приміщення, матеріалів та організація чаювання). Для забезпечення емоційного балансу на зустрічі важливо дотримуватися правила: кожному людину, залучену до розв'язання проблеми, потрібно підтримувати. Дитини також запрошуються на мережеву зустріч. Важливо обговорити з дитиною, кого з важливих для неї людей варто запросити. Робота після мережевої зустрічі полягає в реалізації тих позитивних та конструктивних рішень, пропозицій, які було знайдено в процесі зустрічі. У цю роботу включаються вже не тільки фахівці та держслужбовці з професійного обов'язку, але й особисто зацікавлені учасники соціального оточення сім'ї: родичі, друзі, сусіди.

Список використаної літератури

1. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с. **2. Реінтеграція та соціалізація вихованців інтернатних закладів.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://my-psy.ucoz.ua/publ/reintegracija_ta_socializacija_vikhovanciv_internatnikh_zakladiv/1-1-0-187. **3. Короткий курс лекцій з дисципліни «Технологія соціальної роботи».** [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://studme.com.ua/1584072013167/sotsiologiya/tehnologiya_sotsialnoy_raboty.htm. **4. Екологічна модель соціальної роботи.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lektsii.org/10-78348.html>. **5. Теорії і методи соціальної роботи:** підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. 328 с. С. 67–72.

References

1. Zvierieva, I. D. (Eds.). (2008). *Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia* [Social pedagogy: a small encyclopedia]. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian]. **2. Reintehtratsiia ta sotsializatsiia vykhovantsiv internatnykh zakladiv** [Reintegration and socialization of boarding school students]. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from https://my-psy.ucoz.ua/publ/reintegracija_ta_socializacija_vikhovanciv_internatnikh_zakladiv/1-1-0-187 [in Ukrainian]. **3. Korotkyi kurs lektsii z dystsypliny «Tekhnolohiia sotsialnoi roboty»** [Short course of lectures on the subject «Technology of social work»]. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from https://studme.com.ua/1584072013167/sotsiologiya/tehnologiya_sotsialnoy_raboty.htm [in Ukrainian]. **4. Ekolohichna model sotsialnoi roboty** [Ecological model of social work]. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from <https://lektsii.org/10-78348.html> [in Ukrainian]. **5. Semyhina, T. V. & Myhovych, I. I.** (Eds.). (2005). *Teorii i metody sotsialnoi roboty* [Theories and methods of social work]. (pp. 67-72). K.: Akademvydav [in Ukrainian].

Литвинова Н. А. Робота з соціальним оточенням сім'ї в процесі реінтеграції

В статті розкрито методику роботи з найближчим оточенням дитини, яка сприяє забезпеченню оптимальних умов реінтеграції. Партнерська взаємодія між батьками, родичами, іншими значущими особами, фахівцями соціальної сфери, практичними психологами, залученими спеціалістами та організаціями впливає на цілісний добробут дитини на різних рівнях соціальної взаємодії.

Реінтеграція дитини має відбуватися, як поступовий і контрольований процес. Постійні зміни в умовах надання опіки, формах влаштування шкодять розвитку дитини, формуванню прив'язаностей, тому під час цього процесу потрібно уникати раптових перемін та суперечливих рішень.

Автором проаналізовано специфіку процесу реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено три рівні соціальної взаємодії, характерної саме для цієї категорії дітей: чуттєво-емоційний, емоційно-соціальний, соціально-інституційний рівень.

Охарактеризовано наслідки специфічних умов утримання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернатних закладах, а також умови, необхідні для досягнення благополуччя дитини. У такому контексті процес реінтеграції певною мірою уподібнюється процесу соціалізації особистості, що передбачає активне входження індивіда в усі соціальні інституції.

Представлено технології складання карти соціального оточення, яка надає більш детальну, обґрунтовану відповідь відносно якості та функціонування соціальних зв'язків клієнта; екомапи, для виявлення низки взаємних впливів між клієнтом та людьми, пов'язаними з клієнтом, відповідними соціальними інституціями, оточенням. На основі аналізу міжособистісних зв'язків і відносин спеціаліст визначає важливих і значимих осіб для дитини і спільно з дитиною досліджує можливість організації зустрічі в рамках соціальної мережі, на яку можуть прийти люди, зазначені в карті соціального оточення.

Ключові слова: дитина, реінтеграція, соціальне оточення, сім'я, методика.

Литвинова Н. А. Работа с социальным окружением семьи в процессе реинтеграции

В статье раскрыта методика работы с ближайшим окружением ребенка, которое способствует обеспечению оптимальных условий реинтеграции. Партнерское взаимодействие между родителями, родственниками, другими значимыми лицами, специалистами социальной сферы, практическими психологами, привлеченными специалистами и организациями влияет на целостный благополучие ребенка на разных уровнях социального взаимодействия.

Реинтеграция ребенка должна происходить, как постепенный и контролируемый процесс. Постоянные изменения в условиях предоставления опеки, формах устройства вредят развитию ребенка, формированию привязанностей, поэтому во время этого процесса нужно избегать внезапных перемен и противоречивых решений.

Автором проанализирована специфика процесса реинтеграции детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, определены три уровня социального взаимодействия, характерной именно для этой категории детей: чувственно-эмоциональный, эмоционально-социальный, социально-институциональный уровень.

Охарактеризованы последствия специфических условий содержания и проживания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в интернатных заведениях, а также условия, необходимые для достижения благополучия ребенка. В таком контексте процесс

реінтеграції в одній певній ступені уподобляється процесу соціалізації особистості, передбачає активне входження індивіда во всі соціальні інститути.

Представлені технології складання карти соціального оточення, яка надає більш детальний, обґрунтований відповідь стосовно якості та функціонування соціальних зв'язків клієнта; екокарти, для виявлення ряду взаємодій між клієнтом та людьми, пов'язаними з клієнтом, відповідними соціальними інститутами, оточенням. На основі аналізу міжособистісних зв'язків та відносин спеціаліст визначає важливі та значимі особи для дитини та разом з дитиною досліджує можливість організації зустрічі в межах соціальної мережі, на яку можуть прийти люди, вказані в карті соціального оточення.

Ключові слова: дитина, реінтеграція, соціальне оточення, сім'я, методика.

Lytvynova N. Work with the Social Environment of the Family in the Process of Reintegration

The article reveals the method of working with the child's immediate environment, which helps to ensure optimal conditions for reintegration. Partnership between parents, relatives, other important people, social professionals, practical psychologists, specialists and organizations involved affects the overall well-being of the child at different levels of social interaction.

The consequences of the specific conditions of keeping and living of orphans and children deprived of parental care in boarding schools, as well as the conditions necessary to achieve the welfare of the child are described.

The reintegration of the child should take place as a gradual and controlled process. Constant changes in the conditions of care, forms of placement are detrimental to the child's development, the formation of attachments, so during this process you need to avoid sudden changes and conflicting decisions.

The author analyzes the specifics of the process of reintegration of orphans and children deprived of parental care, identifies three levels of social interaction, characteristic of this category of children: sensory-emotional, emotional-social, social-institutional level.

In this context, the process of reintegration is to some extent similar to the process of socialization of the individual, which involves the active entry of the individual into all social institutions.

The technologies of compiling a map of the social environment are presented, which provides a more detailed, reasonable answer regarding the quality and functioning of the client's social relations; ecomaps, to identify a number of interactions between the client and people related to the client, relevant social institutions, the environment.

Based on the analysis of interpersonal connections and relationships, the

specialist identifies important and significant people for the child and together with the child explores the possibility of organizing a meeting within the social network, which can be attended by people listed in the map of the social environment.

Key words: child, reintegration, social environment, family, methods.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2020 р.

Прийнято до друку 24.12.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.